



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

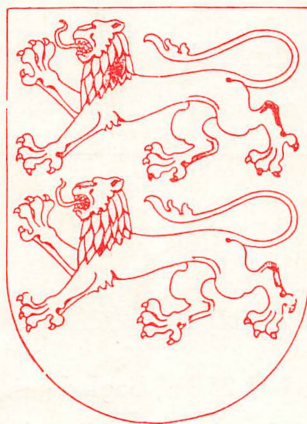
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MÅNEDSSKRIFT



Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD: Hans Magle: *Tønder Kristkirkes Symboler.*

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

Nyhed!

N. Black Hansen: Åbenrå annaler 1524, 1584—1694 (72 sider) er netop udkommet, som nr. 14 af Historisk Samfunds skrifter. Det drejer sig om udgivelsen, oversættelsen og kommentering af et vanskeligt læseligt håndskrift, der opbevares på universitetsbiblioteket i Kiel, og som giver værdifulde oplysninger vedrørende sønderjydske personal- og lokalhistorie i det 16. og 17. århundrede. Flere steder findes malende skildringer af tidens mennesker og tilstande.

Prisen er for medlemmer 4 kr. Bogen bestilles hos samfundets kasserer, Frilandsvej 21, Tønder. Bogladeprisen er 6 kr.

Som julegaveideer fremhæves

Tønder gennem tiderne I-II 25 kr., bogladepris 37,50 kr.

Fink og Hvidtfeldt: Vejledning i studie af Sønderjyllands historie
4 kr., bogladepris 8 kr.

Peter Kr. Iversen: Vejledning for sønderjydske lokalhistorikere
2 kr., bogladepris 3 kr.

Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark, 6 kr. bogladepris
10 kr.

Nordslesvig efter genforeningen, 7 radioforedrag, 3 kr., bogladepris
4,50 kr.

Se iøvrigt den fuldstændige liste over samfundets publikationer i Sønderjydske Månedsskrift novembernummer.

Medlemmer får 33¹/₃ % rabat ved samlet køb på 25 kr. og derover.

Bøgerne rekvireres hos samfundets kasserer, adjunkt Knud Fanø, Frilandsvej 21, Tønder, tlf. 2 18 81.

Tønder Kristkirkes Symboler

Af Hans Magle



Den store restaurering af Kristkirken i Tønder 1940—45 bekræftede fuldt ud, hvad man længe havde været klar over, at denne kirke ejede en enestående rigdom i sine talrige epitafier og pulpiturefacader m. m., der i baroktiden (1600-tallet) var blevet smykket med alt, hvad billedskærere og malere dengang formåede. Ved restaureringen blev der nemlig under flere lag maling og fernis fremdraget en lang række hidtil ukendte malerier, og de skønne, oprindelige farver på de udskårne figurer kom påny til deres ret. Ludwig Andresen taler begejstret om kirken i Tønder og siger, at Tønders »fromme og kunstglade« borgere under »stærk påvirkning fra Holland og Østfrisland« har smykket kirkens indre »med rig prydelse, farveprægtige billedskærer- og malerarbejder, Gud til ære, kirken til forskønnelse og eftertiden til eftertanke.«¹ Og dog kendte Ludwig Andresen, da han skrev dette i 1939, slet ikke Kristkirken, som den var fra ca. 1600—1700, og som den atter er siden 1945.

Efter 1945 er der desværre endnu ikke foretaget noget grundigt, detaljeret studium af kirkens billedskærer- og malerarbejder. Afdøde magister Chr. Axel Jensen fra Nationalmuseet har en afhandling om kirken i »Tønder gennem Tiderne«, men den er allerede fra 1943 og antagelig tænkt som forarbejde for et senere større skrift. På det grundlag har magister Hans Stiesdal i 1951 skrevet et lille hefte »Tøn-

der Kirke«, der tilføjer forskellige selvstændige iagttagelser, og som til dato er det bedste og mest overskuelige arbejde om den restaurerede kirkes indre.²

For den interesserede er der altså nok at tage fat på og ingen større fare for, at man kommer til at gå andre interesserede for nær. Jeg har da også for så vidt frit slag, når jeg vælger at skrive lidt om symbolerne i denne kirke. Det er der nemlig ingen, der har gjort — så vidt jeg da ved. Det bliver imidlertid i al beskedenhed og kun som en lille, foreløbig forstudie samlet omkring en enkelt betydningsfuld detaille, dette emne vedrørende. Kristkirken er nemlig rigt udstyret med symboler og symbolske figurer, og hele emnet — kirkelige symboler — er så omfattende, så lidet agtet blandt moderne mennesker og samtidig tillige af så grundlæggende betydning for de kristelige grundtanker, at jeg kun ganske overfladisk kan berøre det.

Naturligvis findes der en del litteratur om dette emne — kirkelige symboler. Interesserede henvises til noterne.³ Det fyldigste og bedste er katolsk litteratur. Om symbolerne i denne kirke findes der intet. Vigtigere end bøgerne har det dog været dag efter dag at færdes i kirken og opdage den ene for mig nye detaille efter den anden samtidig med, at jeg forsøgte at tænke mig til, hvad dette kirkerum må have betydet for jævne borgere i Tønder i det 17. århundrede, hvis hele skrive- og læsefærdighed bestod i, at de kunde tegne deres eget bømærke under et dokument, så det derefter betød, hvad en underskrift med navn nu betyder. De kunde altså hverken læse i salmebog eller Bibel. Det må man gøre sig klart. Derimod kunde de se. Og i Kristkirken var der også meget at se. Og de så det og forstod, hvad de så. Men idag ser man det ikke, og selv om man så det, så vilde man ikke forstå det — i hvert fald ikke som andet end så og så mange dekorationer til pynt. Derfor er der al mulig grund til at vove sig i lag med opgaven.

Det moderne menneske bliver som bekendt mer og mer afvænnet med at læse og tilegne sig forståelse ved læsning. Vi opflaskes med billedserier og billedblade og biografens flimrende billedhistorier og har ikke tid til at læse. Men se kan vi måske endnu. Måtte dette da bidrage til, at de, der kommer i Kristkirken i Tønder, kunde lære at se bedre og at forstå det, de ser.

I.

Selve ordet (symbol) er græsk og har egentlig en masse forskellige betydninger, der alle har noget at gøre med »mærke« eller »kende-

tegn«. Forældrene genkender deres bortkomne barn på et bestemt symbol (mærke). — Vagtposten afkræver et symbol (parole, kendingsord) af den fremmede, der nærmer sig; han kender ikke personen, men symbolet identificerer ham som ven. Fra denne betydning af ordet var overgangen let til betydningen »en billedlig figur«, d. v. s. et tegn eller en skikkelse, malet eller udskåret, der var kendt af tilskueren og altså forståelig, og som skulde lede tanken hen på en »idé«, noget usynligt og ukendt, eller endog forklare denne idé, gøre den forståelig for den, der så dens symbol. Både på græsk og latin benyttes ordet »symbol« (symbolon, symbolum) således allerede i den før-kristelige oldtid. — Nu er ordet symbol jo bare et navn. Det gik imidlertid sådan, at brugen af symboler førte til, at der efterhånden udviklede sig et særligt sprog, et symbolsk sprog, et billedsprog, hvor »bogstaverne« eller »ordene« var tegn og billeder, som de, der så de tegn og billeder, kunde »læse«, d. v. s. forstå betydningen af.

I virkeligheden består alle skriftsprog af symboler. Tydeligst træder det frem f. ex. i oldkinesisk og oldægyptisk, hvor et flertal af ordene (de oldkinesiske tegn og de ægyptiske hieroglyffer) lignede det, de betød. Men også vore moderne bogstaver stillet sammen i ord er jo ikke andet end tegn, altså symboler, der har en bestemt betydning, viser hen til sagen selv. Den, der »læser« symbolet, forstår dets mening. Derfor er der god mening i at kalde kirkens mange symboler et sprog. Hvert enkelt symbol har en bestemt mening og altid den samme, enten man skriver år 650 eller 1650. Det er også ligegyldigt, om de, der »læser« det sprog, er romere eller danskere, når de bare er kristne: de forstår det på samme måde, og de forstår det lige godt.

Men — desværre er dette kirkens symbolske sprog idag et dødt sprog — ligesom f. ex. oldkinesisk — eller i hvert fald et næsten dødt



Fig. 1: CHRISTUS VICTOR

*Den sejrende Kristus med opstandelsesfanen.
 Detalje fra kirkens ældste epitafium fra 1586.*

sprog, som vi nu først møjsommeligt skal lære for at kunne forstå dets tale.

Symbolerne er imidlertid ikke blot et sprog, de er også en kunst: den symbolske kunst. Ja, man kan vist nok med rette hævde, som nogle gør, at den billedlige symbolik »fører helt tilbage til oprindelsen til al kunstnerisk skaben«⁴, at altså de allerførste primitive udtryk for menneskets kunsttrang netop var symboler. Fra den antikke verden kan man hente talrige eksempler herpå. Hvis man vilde forfølge denne linje, så kom man tilbage til den forhistoriske tid og vilde blive ført viden om til så at sige alle lande og folk i verden. Det er faktisk, som om det symbolske sprog er grundsproget, hele menneskeslægtens oprindelige sprog, vort første forsøg på at gøre os forståelige for hverandre — vel at mærke, når talen da drejede sig om mer end æde og søvn. I det symbolske sprog gjorde mennesket sig gældende som menneske, som »ånd«, totalt forskelligt fra hele den øvrige skabning. Dyrene har sikkert også deres sprog, men — og det er det på een gang påfaldende og afgørende — de har intet symbolsk sprog. En tysk forfatter kalder da også symbolerne for »Kunst als einer Seelensprache«⁵, d. v. s. kunst som sjælens sprog. Intet under derfor, at kirken lige fra begyndelsen greb dette sprog med glæde og bragte det til dets højeste udvikling.⁶

II.

Et levende sprog er et sprog i udvikling. Det gælder alle sprog. Dansk f. ex. er et levende sprog, mens latin er dødt, hvilket vil sige, at det latinske sprogs udvikling for længst er standset, mens dansk stadig forandres, udvikles, som alt andet levende. Dette gælder også det symbolske sprog.

Fra den græsk-romerske og fra den jødiske kulturkreds hentede oldkirken sine første symboler. Eksempelvis kan nævnes sådanne symboler som »Den gode Hyrde« og »Vinranken«, der var gængse symboler ikke blot i den jødiske verden, men lige så meget i den hedenske, om end naturligvis med vidt forskellig betydning. Nu kommer så oldkirken. Den tilegner sig dette »sprog« i de former, hvori det forelå, fylder det med et helt nyt, vidunderligt indhold og danner selv talrige nye symboler. Ny Testamente er stopfyldt med symbolske udtryk. Jesus og hans apostle udtrykte sig faktisk væsentligt i et symbolsk sprog, d. v. s. i billedtale. Fuldstændig naturligt, må vi tilføje; thi hvorledes skulle vi dødelige kunne fatte det evige undtagen i et billedsprog, altså ved symboler?

Ny Testamentes tid var næsten udelukkende »ordet«s tidsalder. Alt var for øret, kun lidt tillige for øjet, som f. ex. »vandet« i dåbens

sakramente og »brødet« og »vinen« i nadverens sakramente. Men altså, netop her på disse afgørende steder brød symbolet sig vej og krævede ikke bare at høres, men også at ses. Det kan derfor ikke undre, at da den kirkelige kunst i det 2. årh. begynder at famle med en billedlig udtryksform for det symbolske sprog, så sætter den netop ind her. I Lucinakatakomben udenfor Rom findes på væggen mellem andre billeder et af en fisk med en brødkurv på ryggen. Det nye symbol forstod man. Det var Kristus, der mætter med livets brød. Fisken blev hurtigt et af de kendteste og mest benyttede symboler. På græsk hedder en fisk »ichthys«, og de enkelte bogstaver i dette ord blev opfattet som for bogstaverne i ordet Jesus Christus Guds Søn Frelser (græsk: Jesus Christus Theou Yios Soter).

Dette symbol og så billedet af Den gode Hyrde (en ung hyrde med stav og et lam over skulderen) i Domitilla katakomben fra det 2. årh. er vel nok de ældste kunstnerisk udførte symbolske billeder.

Gennem hele oldtiden udvikledes det symbolske sprog mer og mer, og i middelalderen når det sin højeste blomstring. Som latinen var præsternes fælles tungemål i alle Europas lande, således var symbolerne det jævne folks sprog, enten folket boede på Sjælland eller Sicilien.

Her er vi ved noget overmåde vigtigt. Det var omsorgen for alle de jævne menneskers åndelige ve og vel, der var den egentlige drivkraft i hele denne udvikling. I det 6. årh. tilskynder Pave Gregor d. St. til at gøre rigelig brug af de kirkelige symboler for derved at undervise de mange, der ikke kunde læse og skrive, men som jo kunde se. Det var jo langt de fleste mennesker i alle Europas lande. Kommer vi ned til højmiddelalderen — fra omkring det 11. årh. og fremefter — så fandt kirken i sin omsorg for det jævne folk ligefrem på en slags



Fig. 2: CHRISTUS VICTOR

Med fanestangen, der ender i et spyd, gennem-borer den sejrende Kristus den onde drage (døden). — Detalie fra Heinrich Willems epitafium (ca. 1600).

»kulørt presse«, de såkaldte Biblia pauperum (De fattiges Bibel), der var samlinger af billeder, symboler og tegn til illustration af den hellige historie og med kun en yderst nødtørftig tekstforklaring. Disse kirkelige billedhefter har været spredt videnom og har bragt kristelig oplysning ud til alle hjørner af vor verdensdel. I almindelighed måtte man jo nøjes med billederne, men når en læsekyndig var tilstede, fik man de kortfattede tekster med og har antagelig lært dem udenad som kraftige fyndord. Absolut nødvendige var disse tekster imidlertid ikke, for når folk så billederne (symbolerne), så »læste« de dem og forstod det læste. Når de så et billede af en hyrde med sin stav, så vidste de alle, at det var Kristus, der passede på dem og forsvarede dem imod deres fjender. Og Orfeus f. ex. var for dem ikke mere den græske sanger med den tragiske skæbne, men den sejrende Kristus, der endog underlagde sig dødsriget. Fra det symbolske sprog hentede man opmuntring, og der nærrede man sit håb om sejr over synd og død. Ja dette kirkens folkelige tungemål greb ind i hele det almindelige dagligliv og tilskyndede til at afsky det onde og gøre det gode. Både dyder og laster fik efterhånden deres fastslåede, traditionsbundne symbolske fremstilling, dyderne så godt som altid i kvindeskikkelser, lasterne i mandlige skikkelser, og hver dyd og last med sine bestemte attributter og farver.

Hermed er vi ved et andet forhold af afgørende betydning. Dette symbolske sprog var ganske vist et levende sprog med en århundredlang udvikling, der kulminerede i senmiddelalderen, men det var en traditionsbunden udvikling. Symbolerne skiftede ikke betydning. Mittelalderen var bundet til oldtiden. Symbolerne fra år 200 havde den samme betydning år 1500 som i kirkens barndom. Og hertil må føjes: det har de stadig der, hvor det sprog endnu forstås. Teologiske bøger derimod bliver oftest forældede og ubrugelige efter en generation eller to. Anderledes med kirkens symbolske sprog: det er så gammelt som kirken selv. Denne mærkelige forskel mellem den teologiske og den symbolske udtryksmåde burde faktisk vække til den største eftertanke. Thi skønt det teologiske sprog er omskifteligt og delvis tidsbestemt, så vidner det konstante symbolske sprog om, at denne omskiftelse ikke berører selve »sagen«: den er konstant som symbolernes betydning.

Fra reformationen og fremefter stagnerer udviklingen, men arven fra oldtid og middelalder bevares dog nogenlunde trofast i den katolske kirke. Meget lidt nyt føjes til, og det nye er sjælden godt. Med en ganske enkelt undtagelse førte den lutherske kirke overhovedet ikke udviklingen videre, tværtimod. Endnu i to århundreder forstod man i de lutherske menigheder det væsentligste af det gamle symbolske



Fig. 3: TOPSTYKKET

af Lubbert Wydows epitafium fra 1628.

Over dommedagsbilledet 5 symbolske figurer. De 3 stående er fra venstre: Klogskaben (med spejlet), Retfærdigheden (med vægt og sværd) og Mådeboldet (vin, der blandes med vand).

De to liggende figurer er Kærligheden, den ene med børn, den anden med et lam.

sprog, men — og dermed er vi ved et tredje betydningsfuldt punkt i denne del af kirkens lange historie — fra ca. år 1700 er det, som om dette sprog er blevet dødt. Ingen forstår det mere. Og da forståelsen først er borte, tabte man også hurtigt interessen for dets tegn og billeder. Kalkkosten kom igang og overkalkede væggenes malerier, og træværkets billeder og tegn oversmurt med det ene lag fernis og farve efter det andet. Er det selve kirken, der nu fra ca. 1700 fører en anden tale end den, der havde lydt alle de foregående århundreder?

III.

For at forstå denne situation bedre går vi nu efter disse generelle bemærkninger om sagen i almindelighed til Tønders Kristkirke for at se, hvorledes det hele tager sig ud indenfor rammen af en enkelt kirkebygning.

Langt den overvejende del af Tønder kirkes indre udsmykning stammer fra baroktiden, d. v. s. det 17. århundrede. Fra middelalderen er der kun et par krucifixer og døbefonden tilbage, og fra reformationsårhundredet (det 16. årh.) kun prædikestolens facade, 2 epitafier og en latinsk mindetavle. Og det, der er kommet til efter år 1700, er ganske uden betydning i denne forbindelse.

Altså også her støder vi på det skelsættende årstal 1700. Luther brød ikke med den kirkelige fortid og »stiftede« ikke en ny kirke. Han reformerede den eksisterende kirke og beholdt alt, hvad der var af

værdi i det gennem oldtid og middelalder nedarvede — også symbolerne. Men efter år 1700 er det virkelig, som om det bånd, der bandt mennesker i vore lande kirkeligt til fortiden, brutalt blev klippet over. Den åndelige forståelse for kirkens gamle, symbolske sprog gik tabt, og derefter gik tillige den kunstneriske forståelse tabt, hvorefter kalkkost og malerpensel fuldendte ødelæggelsen af, hvad der havde været helligt for mennesker indtil da.

Man kan spekulere over grunden til dette skæbnesvangre skred i kirkens udvikling, dette brud på traditionen, og man rammer næppe ved siden af, dersom man siger det sådan, at det var individualismen, der sejrede på næsten alle områder over det kirkelige fællesskab. Fra ca. 1700 »sagde« kirkerummet ikke mere noget til mennesker, sådan som det havde gjort indtil da. Nu blev det på en besynderlig bagvendt måde lige modsat: menneskene dekorerede kirkens indre efter de skiftende slægters skiftende smag. Kirkerummet mistede sin oprindelige karakter af »forkyndelse«. Før var det Gud, der talte til mennesker gennem alt, hvad kirken rummede af ædelt og skønt. Nu blev det lige modsat. Kirkens indre blev et udtryk for menneskelige smagsretninger. Det var menneskers forskellige meninger og opfattelser, der nu kom til orde i indretningen og udsmykningen af dette rum.

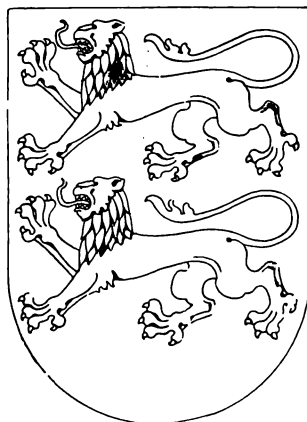
Dette skæbnesvangre skifte fra forkyndelse til smag faldt i tid sammen med, at fornuften (rationalismen) forsøgte at erstatte evangeliet, og både det ene og det andet fik alvorlige følger. Barsedåben blev efterhånden henlagt til hjemmene, så at dåben mistede sin karakter af sakramente (guddommelig handling) og blev til en privat, religiøs navngivningsceremoni. Og altergang blev sjældnere og sjældnere.

Men denne nedadgående udvikling foregik med nødvendighed. Thi her som overalt i livet er der sammenhæng i tingene. Når symbolet forsvandt, og kirkerummet blev stumt, så måtte også sakramentet gå. Så var der kun præsten tilbage. Men han var ikke mere som før præst (hyrde), men »religionslærer« — han kaldtes ligefrem sådan — og bredte sig på prædikestolen, ikke med evangeliets forkyndelse, men med lange kedsommelige foredrag især af moraliserende art.

Efter Kristkirkens store restaurering, der begyndte i 1940, er imidlertid sporene af den tohundredårige forfaldsperiode så godt som fjernede. Som kirken står i dag, så den ud henimod år 1700. Det er derfor nu muligt at rekonstruere den »tale«, som dette kirkerum førte, når Tønders borgere sad i kirkestolene og betragtede de talrige symbolske billeder og figurer. Ganske vist var der i barokkens århundrede kommet meget til, som var af ren dekorativ, kunstnerisk art. Men det afgørende er imidlertid, at der endnu indtil ca. 1700 var tydelig, kirkelig sammenhæng med middelalderens og oldtidens kirke, og at kirkens

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT



Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

30. årgang

1954

INDHOLD:

Almindelig historie

<i>Th. O. Achelis:</i>	Pigenavnet Sostrates	95
<i>P. O. Andersen:</i>	Havervadgård	81—92
<i>Olav Christensen:</i>	De 16 mænd i Haderslev	138—143
	Smovseri ved borgmestergilde i Haderslev	112
<i>W. Christiansen:</i>	De gamle gadepumpers endeligt i Tønder	127—128
	Den store komet 1744	16
	Folkemarked i Tønder	64
	Forholdene i et vestslesvigsk sogn for 100 år siden	49—60
	Jordskælv i Agerskov 1757	15
	Smedekontrakt fra Kegnæs 1768	16
<i>F.:</i>	Fra sprogkampens tid	47
<i>H. V. Gregersen:</i>	Den dansktalende præst Jørgen Michaelsen	157
	Et par røster om novemberdagene 1863 ...	144
	Gråstener-æblet	47
	Hellevad marked	64
	Katolske præster	96
	Pottemageriet i Kliplev	147—152
<i>Frode Gribsvad:</i>	Et brev fra Gustav Johannsen	43—44
	Pastor Carsten Petersen om kirkesproget på sprogrænsen	11—13
<i>Niels Black Hansen:</i>	Af gamle kirkebøger	68—72
<i>H. C. Hummeluhre:</i>	Et frihedspas fra 1796	48
<i>Jydske Tidende:</i>	En latinskole i Sommersted	80
<i>Th. Kaufmann:</i>	Et brev fra 1864	61—63
<i>H. K. Kristensen:</i>	En løsagtig ballumpræst	112
<i>Poul Kürstein:</i>	Hjemmetysker	156
<i>M. Mackeprang:</i>	Småtræk fra mine noget yngre dage ...	97—110
<i>Hans Magle:</i>	Tønder Kristkirkes Symboler	177—192
<i>Chr. Maibøll:</i>	Da præstens skammel væltede	176
	Da sognepræsten hjalp sin nabo	160
<i>Asger Nyholm:</i>	En episode i Tonderne Intelligenzblatts historie	72—74
<i>Andreas Petersen:</i>	En kriminel spillemand	123—126
<i>M. Refslund Poulsen:</i>	Abild hedes opdyrkning	75—80
<i>J. Raben:</i>	Detlev Brochtorps gravmæle	113—115
	Gamle legater i Nordborg	160
	Østerholm — en slotsruin på Als	145—147

<i>Max Rasch:</i>	Menneskeskæbner efter gamle kirkebøger (Oksenvad og Jels)	63—64
<i>Sigurd Schoubye:</i>	Gammelt Tønder sølvtøj	17—29
<i>Urban Schrøder:</i>	Lidt om Varnæs kirkes oblatæske	65—68
<i>Gudmund Schütte:</i>	Efterslæt om anglernes nationalitet	45—46
<i>J. Smith:</i>	Gamle herredsfogeder	176
<i>E. B. Svane:</i>	Fra Slesvig til Frederiksstad	115—119

Personalhistorie

<i>Th. O. Achelis:</i>	Slesvigske studenter	157
<i>Ejner M. Bertelsen:</i>	Præsteslægten Vedel i Nustrup	39—42
<i>Marie Boesen:</i>	Jens Østergård	1—10
<i>W. Christiansen:</i>	Theodor Jersild	171—175
	Lensgreve O. D. Schack	129—138
<i>E. Juhler:</i>	Bidrag til Haderslev provstis præstehistorie	158—159
<i>Chr. Maibøll:</i>	Jacob Jacobsen Wrang og Ingeborg Pedersdatter i Ketting	120—123, 143
<i>H. Hejselbjerg Paulsen:</i>	Enewald Ewald	161—170
<i>Frede Terkelsen:</i>	Martin N. Hansen	33—38

Folklore

<i>Olav Christensen:</i>	Nogle sagn fra Nordslesvig	14—15
<i>W. Christiansen:</i>	En bryllupstildragelse fra Emmerlev	80
	Herredsfoged Nis Henriksen og Vrågård	96

Viser

<i>Chr. Maibøll:</i>	En soldatervise fra 1864	
<i>J. Raben:</i>	Nels Pedes frieri	93—94
<i>Chr. Stenz:</i>	Landdagsvalget i Sydslesvig	152—155
	Fortæl om Deres barndomsby	155—156
	Fortegnelse over dagbladsartikler 1953 ...	30—32

STEDFORTEGNELSE

A

Åbenrå 44, 68, 71, 101, 148
Abild 75 ff.
Adsbøl 100
Agerskov 14, 15, 165
Arnum 79
Augustenborg 71, 113
Aventoft 84

B

Ballum 112
Bedsted 164
Braderup 11
Bredebro 131
Brøns 81 ff.
Bov 104
Bylderup 161

C

Christiansfeld 99, 149

D

Dagebøl 162
Døstrup 164
Dybbøl 100

E

Egen 36
Egvad 14
Emmerlev 16, 80

F

Felsted 101
Fjelstrup 100
Fjersted 79
Flensborg 11, 18, 43, 84, 148, 153
Frederiksstad 115
Frøslev 33

G

Gelstrup 14, 167
Gråsten 47, 71, 169
Guderup 123

H

Haderslev 41, 98, 99, 105, 112,
138, 158
Hagenbjerg 176
Havervad 81 ff.
Havnbjerg 160
Hellevad 64
Hjerdrup 159
Hjerpsted 52, 56, 80
Hokkerup 70
Holbøl 69
Holm 160
Humptrup 167
Hviding 83
Hygum 68
Hyrup 79, 103
Højer 49, 56, 172, 176
Højst 161 ff.

J

Jels 63

K

Karlum 11
Kegnæs 16
Ketting 120, 143, 176
Kiding 97 ff.
Kliplev 147 ff., 157
Klægsbøl 103
Københoved 1 ff.

L

Ladelund 13, 103
Lintrup 159
Lysbild 43
Løgumkloster 14, 73, 98, 165

M

Magstrup 11
Medelby 13, 108
Misthusum 85
Møgeltønder 130, 165

N

Nibøl 154
Nordborg 93, 114, 146, 160
Notmark 33, 145, 160
Nustrup 39 ff.
Nykirke 13

O

Oksbøl 160
Øksenvad 63, 169

R

Rangstrup 83
Ravsted 47
Rejsby 81
Rends 48
Rinkends 70
Roost 15
Rødning 6
Rørkær 16

S

Schackenborg 129
Skast 49 ff.
Skrydstrup 42

Slesvig 115
Sommersted 80
Stolbro 143
Sølsted 77
Sønderborg 18, 113, 146, 148
Sønderløgum 11
Søndernæs 173

T

Tandslet 121
Tinglev 104
Tråsbøl 33, 106
Tyrstrup 159
Tyvse 77
Tønder 17 ff., 49, 64, 72, 82, 123,
127, 130, 144, 162, 171, 176,
177 ff.

U

Ulkebøl 120
Ullerup 61 ff.

V

Varnæs 65, 162
Visby 78
Vonsbæk 158
Vyk 154

Ø

Øbening 79

ældgamle, symbolske sprog endnu — i hvert fald delvis — blev forstået af alle.

IV.

Og nu begynder vi så en rundgang i Kristkirken. Med et lille suk tænker vi på, at kirkens middelalderlige altertavle for ca. halvtredie århundrede siden blev skænket til Faretoft kirke i Sydslesvig, hvor den stadig findes, og erstattet med den nuværende baroktavle. Men vi er jo udelukkende optaget af det, der findes i Kristkirken og ikke af det, der engang fandtes, så vi lader øjet følge altertavlens opadstræbende form og de høje korvinduer, indtil det standser ved et ovalt felt med nogle mærkelige tegn. Det er 4 hebraiske bogstaver (konsonanter), svarende til de latinske JHVJ. Således skrev jøderne Guds navn fra de ældste tider. Det mærkelige er imidlertid, at de ikke udtalte dette ord. Det skulde have lydt omtrent som JAHWE, men jøderne udtalte det, som om der stod HERREN. Grunden dertil må søges i, at de frygtede for at udtale Guds hellige navn, og så måske tillige i, at Guds virkelige navn er »det store ubekend-



Fig. 4: KÆRLIGHEDEN

Detaille fra Christian Thomsens epitafium (1654).

te«, som ingen dødelig kender eller kan udsige. Den jødiske filosof Philo lærte, at Guds navn var »uudtaleligt«. Tidligt blev dette symbol overtaget af kirken, og som her på altertavlen blev det ofte omgivet af en nimbus (stråleglorie), hvorved det skulde minde os om det evige lys, der udgår fra Gud selv og skinner i vort mørke.

Vender vi os så tilhøjre i koret, ser vi øverst oppe på Heinrich Willems epitafium et andet ejendommeligt tegn-symbol: 3 sammenslyngede bogstaver omtrent som JHS. Det er ligeledes et meget gammelt symbol, der som det første kan findes over hele Evropa. I senmiddelalderen tydede man dette slyngede JHS som latinske bogstaver og mente, at de var forbogstaverne enten i den latinske sætning »Jesus Hominum Salvator« (Jesus Menneskenes Frelser) eller i en anden latinsk sætning »In Hoc Signo (vinces)« (Ved dette Tegn skal du sejre). Sådan fik vi forøvrigt også symbolet forklaret i mine unge dage. Det er imidlertid galt. Det er slet ikke latinske, men græske bogstaver i en latiniseret form, nemlig de første 3 bogstaver i navnet JESUS, altså i virkeligheden svarende til JES. Ved kirkens hovedrestauration 1940—45 er dette tegn-symbol blevet benyttet på den nye dør fra våbenhuset ind til kirken, så at altså navnet JESUS er det første, vort øje møder, hver gang vi træder ind i Kristkirken.

Disse 2 tegn-symboler forestillede altså Gud Fader og Gud Søn. Så mangler vi kun et symbol for Helligånden. Også det findes her i Kirken — oven i købet i den på een gang ældste og almindeligste form: en DUE. Sin oprindelse har dette symbol naturligvis i beretningen om Jesu dåb (Matt. III, 16). Vi finder symbolet flere steder i Kristkirken: på lektoriets og prædikestolens fremstillinger af Jesu dåb og Pinseunderet og på undersiden af prædikestolens lydhimmel. Interessantest er dog Christian Thomsens epitafium fra 1654, der øverst oppe har en stileret due og nedenunder to mandlige skikkelser, der forestiller Faderen og Sønnen. Her har vi altså et symbol for TREENIGHEDEN, der i den foreliggende form må være blevet til på luthersk grund ved efterligning af forskellige ældre former. Et andet både gammelt og yderst almindeligt symbol for Helligånden er en FLAMME — en let forståelig hentydning til beretningen om Pinseunderet. Også det symbol findes flere steder i Kristkirken, bl. a. i prædikestolens og lektoriets fremstillinger af den første Pinse.

Et af de hyppigst anvendte symboler i Kristkirken er symbolet for Den sejrende Kristus (Christus Victor), og da der tillige knytter sig en ejendommelig historisk udvikling til dette symbol, vil vi opholde os noget ved det. Vi finder symbolet på kirkens ældste epitafium fra 1586 (afbildning 1), på det store maleri i Henrich Willems epitafium fra ca. 1600 (afbildning 2), og på altertavlens øverste rammestykke, over

prædikestolens lydhimmel, på Berendt Ubbings epitafium fra 1652, som topfigur på præstetavlen og i stærkt ændret form som Salvator Mundi (Verdens Frelser) på det nederste orgelpulpiturs facade. Kristusskikkelsen ses svævende over den åbne grav eller står på »verden« (jordkloden) og holder i sin hånd en stav, der ender i et kors, og som tillige på de fleste fremstillinger her i kirken har en korsfane vajende fra fane-stangen. På et par af billederne er Kristi hovede omgivet af en nimbus (glorie eller strålekrans).

Hvad vil alt det sige? — Hvorfor dette korsflag (Dannebrog?) på en stang. Hvorfor er Kristus fremstillet som fanebærer? At en senere tid stod aldeles uforstående over for denne symbolik kan op-

lyses ved en lille tildragelse. For en del år siden kom forfatteren af disse linjer i snak med en gammel mand, der var på besøg i Tønder og benyttede lejligheden til at se kirken. Han fortalte da, at han var blevet konfirmeret i Kristkirken engang i 90-erne af den daværende tyske præst i Tønder. Da præsten en dag tog konfirmanderne med over i kirken og viste dem rundt, opdagede den nu gamle mand Kristusfiguren over prædikestolens lydhimmel, hvor den vajende korsfane, som Kristus holder i sin hånd, er en rød dug med et hvidt kors, og så spurgte han: »Hvor kan det være, at Dannebrog findes her inde i kirken?« Præsten så op på figuren med korsfanen og sagde forbavset: »Dannebrog? Ja, det er det virkelig også. Det var mærkeligt. Det kan jeg ikke forstå. Men nu er det her altså. Lad det så være.« Og så tilføjede den gamle mand: »Jeg var jo dansk, så jeg var slet ikke ked af det, tværtimod. Men jeg har i alle disse mange år undret mig over, hvordan det er gået til, at Dannebrog er kommet ind i Tønder kirke. Den tyske præst vidste det ikke. Kan De nu forklare mig det?«

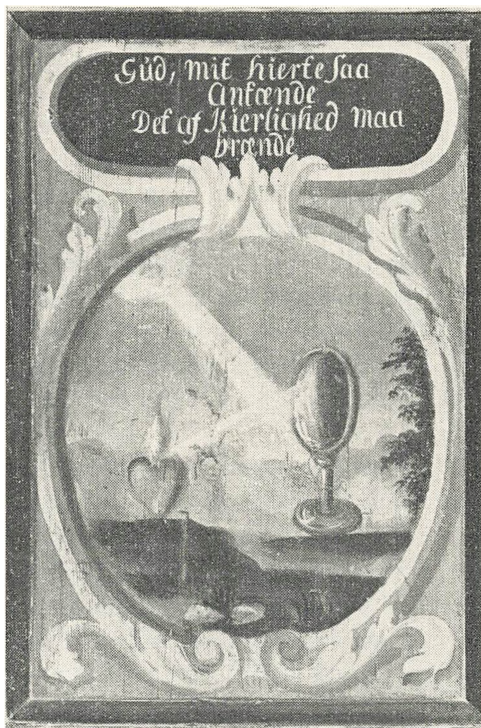


Fig. 5: KÆRLIGHEDEN

Ved „ordets spejl“ tænder Gud kærligheden i menneskets hjerte, så hjertet brænder af kærlighed. Felt i stoledør i Nørup kirke, ca. 1733.

Forklaringen er nu slet ikke så vanskelig. Det ældste kendte billede af Kristus er det tidligere omtalte maleri af Den gode Hyrde fra Domitilla katakomben ved Rom fra det 2. kristne århundrede, hvor Kristus står med en stav i sin hånd. Denne stav lod man lidt senere ende i et kors — f. ex. på et af oldkirkens berømteste malerier i Ravenna fra ca. 450.⁷ Senere igen blev korset til en korsfane, der vajede fra enden af stangen, eller man forsynede stangen med både kors og korsfane som f. ex. på afbildning 1. Symbolets letfattede betydning var, at den korsfæstede og opstandne Kristus ved sin død og opstandelse havde sejret over både synd og død. Den store tyske maler Albrecht Dürer benyttede ofte dette motiv i kobberstik og raderinger, navnlig når han fremstillede Kristus som den, der stormede dødsriget og udfriede de fangne.⁸

Detallerne ved denne Christus Victor skikkelse har alle symbolsk betydning. Først staven som Kristus holder i sin hånd. Her i kirken ender denne stav altid i et kors, og de fleste steder er korset tillige forsynet med en korsfane, altså en dobbelt anvendelse af korssymbolet. Det skal sige os, at den opstandne ved at gå gennem døden har vundet sejr på vore vegne over livets fjender, så at korset nu er den hyrdestav, hvormed Han vogter sin hjord (menigheden). Denne udformning af det symbolske motiv er endnu helt middelalderlig⁹, og derfra går der kunstnerisk en lige linje tilbage til oldkirkens maleri i katakomberne af Den gode Hyrde med staven. Men til denne middelalderlige form har reformationen (den lutherske kirke) tilføjet en lille detaille, der skyldes den store kunstner Lucas Cranach.¹⁰ Han lod fanestangen ende forneden i en lansespids, og så lod han Kristus gribe om stangen med begge hænder, så at der blev kraft i det stød, hvormed Christus Victor gennemborede døden i skikkelse af en drage, der vrider sig i de sidste trækninger. På det midterste, store maleri på Heinrich Willems epitafium i koret er det den form for symbolet, vi ser (Afbildning 2), mens det på kirkens ældste epitafium endnu findes i den rene middelalderlige form (Afbildning 1). Det er ejendommeligt og tillige smukt at tænke på, at denne reformatoriske form for symbolet senere fandt vej tilbage til den romersk-katolske kirke, hvor det er blevet benyttet. Heraf kan man med rette slutte, at der, hvor symboldannelsen var ægte kirkelig, kunde adskillelsen mellem vore kirkeorganisationer ikke opretholdes. Der er en kirkelig »oikumene« (fællesskab, enhed), der går på tværs af alle skillelinjer. Iøvrigt er maleriet på Heinrich Willems epitafium i sin helhed malet efter det kendte kobberstik fra 1550 fra Christian III's danske bibel, hvorved en dansk påvirkning glider med ind i billedet, så at vi lærer, at heller ikke den nationale skillelinje opretholdes. I denne sammenhæng er det også værd at notere, at det

var denne korsfane (opstandelsessymbolet), der blev benyttet i slaget ved Reval i 1219 i stedet for det sædvanlige blå og gule løvebanner (kongebanneret), og som derefter blev til Dannebrog, det danske folks nationale symbol. På en måde havde altså den gamle mand ret: det er virkelig Dannebrog, vi ser her i Kristkirken.

Når endelig Kristusskikkelsen på dette symbol flere steder er forsynet med nimbus (glorie, strålebundt) omkring hovedet, så har også denne symbolske detalje sin lange historie. Allerede i den hedenske græske oldtid omgav man ofte gudernes hoveder med sådan en nimbus, ja senere ofte også billeder af kejserne. Meningen var naturligvis derved at understrege disses guddommelighed og magt. Allerede i katakombetiden begyndte kirken så småt at gøre brug af dette symbol, og fra det 3. århundrede blev det efterhånden almindeligt, at Kristusskikkelsen blev udstyret med nimbus, tegnet på hans guddommelighed og magt.

Vi har opholdt os så længe ved alt dette og med god grund. Korset er kirkens og evangeliets fornemste symbol, og fra oldtiden af til ca. år 1700 var det som regel et *sejrstegn*. Troen fik styrke og håbet liv ved dette opstandelsesmærke.¹¹

V.

Mest ejendommelig for Kristkirken i Tønder er dog vist denne kirkes store forkærlighed for symbolske fremstillinger af »dyderne«. De findes på bagsiden af lektoriet som konturmalerier og på et flertal af epitafiernes rammestykker som udskårne figurer.

Også den hedenske (græske) oldtid kendte til at fremstille dyderne i menneskelig skikkelse. Fra det 5. århundrede overtog oldkirken denne symbolik og udviklede den efterhånden næsten til fuldkommenhed, således forøvrigt at ikke blot hver eneste »dyd«, men tillige også hver »last« fik sin ganske bestemte, fastslåede symbolske form, dyderne som regel altid i kvindeskikkelse, lasterne i mandsskikkelse. Af de sidste findes ingen fremstilling i Kristkirken. Antallet af »dyder« og disses inddeling i grupper (klasser, rækker) varierede med tid og sted, men det mest almindelige var dog, at man regnede med 7 dyder, svarende til det hellige syvtal, og så atter klassificerede disse 7 i 3 »guddommelige dyder« (tro, håb og kærlighed) og 4 »kardinaldyder« (klogskab, retfærdighed, mådehold og styrke). Det er da også disse 7 plus en ottende (tålmodighed), som vi finder rundt om i Kristkirken. Hver skikkelse er udstyret med et såkaldt attribut, en ting eller et dyr, der skal lette forståelsen af symbolet. Og endelig er figurens grundfarve — ligesom dens attribut — bestandig den samme. Heraf kan man slutte, at de, der har malet figurerne i Kristkirken i

det 17. århundrede, ikke i alle tilfælde har været klare over, hvilken farve der skulle anvendes, idet man f. eks. et sted har anvendt blå farve, hvor der skulle være brugt rød, og det har man åbenbart ikke villet rette ved den sidste restaurering. Tidligere i kirkens historie tog man ikke fejl af det, så vi har her et eksempel på, at kendskabet til kirkens gamle, symbolske sprog var begyndt at tage af allerede før 1700. Dog må man tilføje: ikke på de væsentlige punkter. Det kom først i det næste århundrede. Går man omkring og betragter disse »dyder« i deres symbolske fremstillinger, så slår det en, at der med een undtagelse aldrig er nogen angivelse af, hvad figurerne betyder. Det behøvedes nemlig ikke. Alle vidste det. De kunne se det på farverne og (navnlig) på figurens attribut. Billederne var for mennesker dengang akkurat som gennem alle de foregående århundreder og alle vegne i Evropa som en opslået bog, hvori man læste, og det, man læste, forstod man, og det satte menneskers tanker i bevægelse. Den ene undtagelse, hvor der foruden den symbolske figur tillige findes en overskrift, der siger, hvad figuren betyder, er lektoriets bagside, der i felterne har de 3 »guddommelige dyder« og 5 »kardinaldyder«, nemlig foruden de 4 gængse tillige »tålmodighed«. Men overskriften er på latin, så det hjalp jo ikke den jævne mand, selv om han undtagelsesvis kunne læse. Dertil kommer, at malerierne er konturmalerier og altså uden anden farve end den lysebrune bundfarve og konturernes sorte streg.

De enkelte dyders attributter er følgende:

Troen: holder i sin hånd et kors eller en alterkalk.

Håbet: en fugl (Phønix) i hånden eller et anker liggende ved foden. Det sidste (ankeret) hører dog en temmelig sen tid til.

Kærligheden: stående eller liggende kvindeskikkelse med børn¹² eller lam i favnen eller ved siden eller med en pose (penge) til almisser. Hendes dragt skal være rød. Det er den ikke i alle tilfælde her i kirken.

Klogskaben: med en slange eller et spejl.

Retfærdigheden: en vægt i den ene, et sværd i den anden hånd.

Mådehold: skænker vand fra en kande i et bæger med vin.

Styrke: stående, kraftig skikkelse, der læner sig til en søjle eller holder en armbrøst i hånden.

Tålmodighed: findes her i kirken kun på lektoriets bagside og er næppe rigtigt fremstillet, idet dens attribut skulde have været et dyr med et åg over nakken, et lam, en svane eller en papegøje. Her står kvindeskikkelsen ved en søjle ligesom (ofte) »styrken«. Hvad grunden er til denne uregelmæssighed, vides ikke. Det er meget heldigt, at der oven over dette uklare symbol står ordet patientia (tålmodighed).

Men — og det er hovedsagen — normalt var denne »pegepind« unødvendig, fordi alle forstod det symbolske sprogs tale indtil kort efter år 1700.

Lad os derfor nu ved et enkelt eksempel forsøge at tydeliggøre det skæbnsvangre brud på hele den tidligere kirkelige sammenhæng, der finder sted i begyndelsen af det 18. århundrede — naturligvis ikke på een gang, men dog med en pludselighed og så totalt omvæltende, at det ikke kan andet end chokere en, når man bliver opmærksom på det.

Vi vil sammenligne to danske kirker og specielt en ganske bestemt detaille, et enkelt symbol, fra de to kirker. Den ene er vor kirke her i Tønder, Kristkirken. Den anden er Nørup kirke mellem Vejle og Jelling. Grunden til denne sammenstilling er følgende: Begge kirker har en stor rigdom på symbolske billeder, i Nørup kirke udelukkende malerier, her i Tønder altså tillige skulpturer. Men, medens udsmykningen af Kristkirken var tilendebragt inden år 1700, så fik Nørup kirke først sine mange symbolske malerier i året 1733.

Går vi nu fra Kristkirken ind i Nørup kirke i den naive mening, at en kirke er en kirke, at dens kunstneriske udsmykning trods forskelle har et fælles præg, og at navnlig dens symbolik (dens billedlige tale) er ens, så bliver vi ikke blot overrasket, men i virkeligheden rystet i vort inderste. Thi af hele det vidunderlige symbolske sprog i dets traditionsbundne kunstneriske fremstilling, der præger Kristkirken, så at den derved vidner højt om, at der går en ubruds linje fra oldkirken over middelalderens og reformationstidens kirke til Tønders barokkirke — af alt dette er der så godt som intet tilbage i Nørup kirke. Nørup kirke har ca. 40 symbolske malerier. Ikke et eneste af dem leder tanken hen på de symbolske malerier og figurer i Kristkirken. Og det er ikke bare, fordi de kunstnerisk er af en anden art end Kristkirkens, men de fører faktisk en anden tale. Om det er den ene eller den anden kunstart, det har jo dog endelig ikke nogen afgørende betydning. Det afgørende for kirkens symbolske billeder må være deres betydning, hvad det er for en tale, disse symboler fører, hvordan de vil forstås af de mennesker, der ser dem. Det besynderlige er, at Nørup kirkes symbolske malerier giver den, der kommer fra Kristkirken, indtryk af, at han er kommet til en anden verden med en fremmedartet religion, eller i hvert fald et helt andet religiøst sprog, hvor man ganske vist har enkelte hovedord fælles med Kristkirkens, men man mener det modsatte dermed. Og så er der kun 33 år imellem!

Vi piller sådan et enkelt hovedord ud: Kærlighed. Hvad er kærlighed? Symbolikken i Kristkirken lader os ikke i mindste tvivl. Her er der kun een måde at fremstille den »dyd« på: Kvindeskikkelsen i den røde dragt og favnen fuld af børn eller et lam på sine arme eller en

pengepose til at hjælpe de fattige med. Det er det absolut eneste symbol for kærlighed i denne kirke såvel som i alle kirker i alle Evropas andre lande lige fra de ældste tider og til det skæbnesvangre århundrede. Og hvad det betød, var der ingen, der var i tvivl om. For det betød jo, at kærlighed er selvforglemmelse og selvopofrelse og offer, sådan som Han, Jesus Kristus, havde vist os det i sit eget liv. Og dersom kærlighed ikke var det, så var det ikke kærlighed (*charitas*), men noget helt andet med et andet navn og et andet symbol.

Det andet symbol finder vi i Nørup kirke: et rødt hjerte. Det går igen atter og atter på mange af de 40 malerier. Allerede valget af symbol er påfaldende. Når man et eller andet sted i Evropa på et eller andet tidspunkt alle de foregående århundreder benyttede hjertet som kirkeligt symbol, så betød det *altid* Guds kærlighed til os, *aldrig* menneskets kærlighed til Gud eller til sit medmenneske. Hvordan kan man så forklare det, der sker i Nørup Kirke i 1733? Efter mit skøn kun på en måde: det er den private, individuelle, religiøse smag (følelse), der nu afløser forkyndelsen af den aktive, kristne dyd. Kristkirkens symboler sagde, hvad Gud vil, at vi mennesker skal gøre. Nørup Kirkes symboler måler kærlighedsfølelsens varmegrad i det menneskelige hjerte, som jo notorisk også må give plads til mange andre slags følelser. I Nørup kirke er kærligheden indadvendt, selvbeskuende, selvoptaget, passiv. I Kristkirken aktiv, udadvendt, selvforglemmende, offer. Det kan ikke godt være mere modsat.

Spørger man så, hvordan man på 33 år kunne få sådan vendt op og ned på det hele, så er der næppe andet at sige end det ækle ord: Tidsånden. Den trængte ind alle vegne — akkurat som i vore dage. Men når kirken giver sig til at knæle for tidsånden, så er det forbi med evangeliet. Og det turde være den egentlige grund til de sidste par århundreders kirkelige og åndelige forfald i det hele taget.

Så meget mere taknemmelige bør vi være for ethvert vidnesbyrd om, at der dog endnu her og der er bevaret lidt af det vidunderlige, traditionsbundne »sprog«, hvis forkyndelse (budskab til os) er himmelvidt forskelligt fra alle slags privatreligiøse smagsretninger.

NOTER

- ¹ Ludwig Andresen, *Geschichte der Stadt Tondern*. I. Flensborg 1939, pag. 169 f.
- ² „Tønder gennem Tiderne“ redigeret af M. Mackeprang, 1943, pag. 554—558.
Hans Stiesdal, „Tønder Kirke“, Kbh., Gyldendal, 1951 — i serien Nationalmu-seets „blå bøger“.
N.B. Ingen af disse bøger og afhandlinger indeholder noget af betydning ved-rørende kirkens symboler. De taler kun om dens kunstneriske inventar!
- ³ Hovedværket til forståelse af såvel den kirkelige som den „verdslige“ billed-symbolik er det store italienske arbejde af Cesare Ripa, „Iconologia“, Venedig 1645. Det klassificerer og tolker de fleste billed-symboler (ikke tegn-symboler) og bringer tillige en illustration af mange af dem. I nyeste tid må vistnok et arbejde fra tysk, katolsk side anses for det betydeligste for en omfattende for-ståelse af den kirkelige symbolik, nemlig Oscar Doering's „Christliche Symbole“, 2. udg. ved Michael Hartig, Freiburg 1940. En forkortet udgave heraf er kom-met på svensk. På dansk kan der henvises til Hans Richard Fabricius, „Dansk kirkekunst, bibelsk og symbolsk belyst“, Kbh. 1941 — foruden flere afhand-linger i samleværker og tidsskrifter. Professor, dr. theol. J. Oscar Andersens art. „Symbol“ i Kirkeleksikon for Norden indeholder en litteraturfortegnelse, der dog ikke nævner noget af de her omtalte værker. Forhåbentlig kommer snart bindet om „Tønder amt“ i det store værk om Danmarks kirker, redigeret af Magister Erik Moltke.
- ⁴ Oscar Doering, *Christliche Symbole*, pag. 7.
- ⁵ Samme, pag. 3.
- ⁶ Der kan f. eks. henvises til J. Kreuser, *Geschichte des christlichen Kirchenbaues*.
- ⁷ Se f. eks. Sv. Zachariassen, „Korset og Opstandelsen i Kunsten“, pag. 26—27.
- ⁸ Wilhelm Waetzoldt, *Dürer und seine Zeit*, pag. 162—164, samt illustration nr. 114.
- ⁹ Interessant i denne sammenhæng er et kalkmaleri fra Førslev kirke i Sorø amt fra ca. 1380, altså middelalderligt. Den opstandne Kristus står med en spade i hånden som „havemand“. Kvinderne kender ham ikke, men nimbus og korsfanen viser os, at det er sejrherren over død og grav. Opstandelsesfanen står ved siden af Kristusskikkelsen. Stangen ender i et kors, og lige nedenunder korset er fanedugen anbragt. Samme symbol er anvendt i Stenløse kirke ved Odense, også på et kalkmaleri, men her er det hele 200 år yngre, fra ca. 1540 og altså efterreformatorisk. Fanedugen, der her er uden kors, er som på det første anbragt under fanestangens kors; men stangen ender i en lansespids, hvormed døden (en sort djævel) gennembøres. Se hertil R. Broby-Johansen, „Den danske Billedbibel: de middelalderlige kalkmalerier i de danske kirker“.
- ¹⁰ Sv. Zachariassen's ovennævnte værk, pag. 74—75.
- ¹¹ Samme værk, som jeg på dette punkt skylder meget og stærkt kan anbefale.
- ¹² Cesare Ripa's *Iconologi*, pag. 85, citerer i denne forbindelse Jesu ord: „Den, som modtager en af disse mindste, modtager mig“. Det er forøvrigt en ejendommelighed ved det arbejde, at alle symbolerne får en bibelsk begrundelse. Den symbol-ske tradition er altså ikke vilkårlighed, men har sin rod i den første kristne menigheds Kristendomsforsåelse. Hertil skal dog føjes Doering's ord (anførte værk pag. 28), at det enkelte symbol er udgået „aus dem Geist seiner Zeit und nur in diesem Geiste voll und ganz erklärt werden kann“. Det rammer f. eks. på en prik opstandelsessymbolet i Cranach's udformning, der ikke kan forstås fuld-stændig ud fra traditionen alene, men kun når man dertil lægger den lutherske forsoningslære.

Graasten Bank ^{A/S}

Kontortid 9-12 & 2-4
Lørdag 9-1
GRAASTEN

Snoghøj ^{Gymnastik- højskole} Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 Vinterskole.
Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

SønderjydsK Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

*

Haslev Gymnasium

Kostskole for Drengene

Eksamensret til Mellemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

HABITTER

skræddersyet efter mål

Thomas Hansen & Son

Padborg . Telf. 9233

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

E S B J E R G

HEJMDAL

Landsdelens Blad

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

GRAM

KØLEANLÆG

Brødrene Gram ^{A/S}

Vojens

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonia!, Spirituosa, Køkken-
udstyr,
Trikotage, Herreekvipering

Tønder Mejeri

telefon 22026

Støt

Annoncørerne

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Aksel Michelsen

Kul- og Trævæsthandel
Tønder Telefon 21111

Svend Kirchheiner

aut. Installatør
Vesterg 7 . Tønder . Tlf. 22045

Tønder Landmandsbank ^{A/S}

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Støt de sønderjydske

Indsamlinger

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste Blad